

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТРУКТУРИ

ІНТЕГРАЦІЙНЕ ПРАВО ЯК ІНСТРУМЕНТ «ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ» УКРАЇНИ: СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ

О. ВИШНЯКОВ

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри права Європейського Союзу
та порівняльного правознавства
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)*

Зміна структури та динаміки поділу праці у світі стала поштовхом для виникнення наукової проблеми міжнародної інтеграції. Свого часу цей поділ стосувався торгівлі, але в сучасних умовах він усе більше відбувається у сфері виробничих процесів, які потребують транскордонного руху всіх чинників виробництва, тобто не тільки товарів, а й послуг, капіталів та працівників. Акумулявання значених чинників походженням із різних країн та безперешкодна їх локалізація дає суттєвий синергетичний ефект. Саме ефективність транскордонного використання чинників виробництва стала причиною створення низки інтеграційних економічних об'єднань — Європейський Союз (далі — ЄС), Північноамериканська зона вільної торгівлі (далі — НАФТА), Південноамериканський спільний ринок (далі — МЕРКОСУР), Євразійське економічне співтовариство (далі — ЄврАзЕС) та ін. Практика економічних інтеграційних угруповань створила комплекс відповідних нових відносин, при цьому інтеграційна політика Європейсь-

© О. Вишняков, 2012

кого Союзу поступово поширилася й на політичну та соціальну сфери. Створення та вдосконалення механізму правового регулювання в Європейському Союзі призвело до поступової «викристалізації» похідної щодо міжнародного права, але наразі вже щодо самостійної правової системи — права Європейського Союзу. Ця система є результатом інтеграційних процесів у європейському регіоні. Інтеграційні відносини потребували від держав створення шляхом самообмеження суверенітету спільного правового простору та його системного забезпечення, яке, у свою чергу, можна загалом іменувати відповідно до предмета регулювання як «інтеграційне регулювання» та «інтеграційне право». Досвід функціонування правової системи ЄС та активний процес формування декількох подібних систем у світі дає простір для глибоких теоретичних досліджень явища інтеграції, зокрема інтеграції правової.

Інтеграційні державно-правові явища ще в радянський період привертала увагу українських вчених (В. Корецького, В. Євінтова та інших), російських правознавців (Г. Вельямінова, Н. Дороніної, Є. Усенка та інших). Серед розробників інтеграційних правових проблем на сучасному етапі слід зазначити, зокрема, російських учених С. Алексеева, Л. Ентіна, М. Ентіна, А. Капустіна, С. Кашкіна, Ю. Тихомирова, Б. Топорніна, Є. Скурко. На тлі процесу поступового входження України до правового простору Європейського Союзу здійснюються інтеграційні дослідження українських правознавців (В. Денисова, М. Гнатовського, Л. Луць, В. Муравйова, М. Микієвича, В. Опришка, Ю. Шемшученка, Р. Петрова та інших). Реалізація європейських прагнень України потребує розробки цілісної наукової концепції правової інтеграції та особливостей правового регулювання в інтеграційних об'єднаннях, у державах, що інтегровані в цих об'єднаннях, та у державах, що є претендентами на вступ до інтеграційних об'єднань. Ця стаття є спробою зробити певний внесок до розробки проблем інтеграційного правового регулювання та концепції інтеграційного права.

«Інтеграційним регулюванням» як робочу модель можна було б іменувати правотворчу та правозастосовчу діяльність з урахуванням інтеграційних цілей. Разом із цим потрібно виокремити умови, за яких можна говорити про правову інтеграцію. Насамперед, це наявність інтеграційного утворення. У свою чергу, ознакою інтеграційного утворення має бути наявність у нього органів, що діють на основі міждержавної угоди та набувають наднаціонального характеру, тобто коли суверенні держави-члени передають цьому утворенню певні функції разом із тією частиною компетенції, яка їх забезпечує. Компетенція, що передається, може бути «змішаною». Але певна частина може бути виключною, тобто без збереження її «дубліката» за державою-членом. Зважаючи на ексклюзивність компетенції, що передається, держава-член не має можливості передати її до іншого інтеграційного об'єднання з третіми країнами, які не беруть участі у першому об'єднанні. Інтеграційні об'єднання з ексклюзивною компетенцією є моделлю вищого порядку (ЄС), хоча наразі існують інтеграційні об'єднання, які ще не мають таких ознак, бо перебувають на стадії формування або реформування (наприклад, ЄврАзЕС), але їх виключну компетенцію у певних питаннях передбачено статутними документами. Наявності власної компетенції відповідає й інша ознака інтеграційного утворення — його наднаціональна юрисдикція в рамках наданої компетенції.

Отже, наднаціональні органи набувають можливості видавати в рамках наданої їм компетенції (у тому числі ексклюзивної) акти, що є обов'язковими для країн-учасниць та їх суб'єктів права. Створюється право на наднаціональному рівні у вигляді нормативних та інших правових актів, котрі замінюють норми національного права країн-учасниць та мають пряму дію щодо суб'єктів права (публічного та приватного). Щодо країн-учасниць, взятих загалом, гармонізуються існуючі правові норми, а також (у рамках компетенції наднаціональних інституцій) створюються нові правові норми, новий правопорядок та нове право, у тому числі шляхом скасування чи заміни правових норм країн-учасниць.

Як результат інтеграційного регулювання формується інтеграційне право — явище, генеза та розвиток якого відбувалося та відбувається всередині певних систем. Як правове явище, воно виникло та формувалося в різні часи на різних рівнях правового регулювання, у різних правових системах. Насамперед, це відбувалося в рамках міжнародного права як правової системи. Прикладом може послугувати міжнародно-правова база Європейського Союзу — засновницькі договори [1]. Іншою базовою для інтеграційного права системою стало наднаціональне право, що створювалось наднаціональними владними структурами, створеними на міждержавному міжнародно-правовому ґрунті (наприклад, інститути ЄС). У рамках національних правових систем сформувались блоки національного інтеграційного права: перший — акти національного законодавства та судової практики, які зазнали гармонізаційного впливу з боку міжнародного та наднаціонального інтеграційного регулювання (законодавство країн — членів ЄС та країн-кандидатів), другий — спеціальне законодавство, що регулює інтеграційний процес (адаптаційне законодавство третіх щодо ЄС країн, зокрема України [2]). Ці блоки формують окрему галузь національного права у відповідних країнах. Отже, інтеграційне право має міжнародний, наднаціональний та національний рівні.

Безумовно, існують інтеграційні процеси всередині країни, зокрема національної економіки, але ці відносини не є предметом інтеграційного права, справа в тому, що право як таке має загальну інтеграційну функцію. Так, національне право, взяте, принаймні у рамках континентальної правової системи, — це вже сама собою система, що втілює у законодавчих формулах внутрішні інтеграційні процеси територіального, соціального, культурного та економічного характеру.

Щодо інтеграційного права, воно має крім зазначеної загальної спеціальну функцію регулювання інтеграційних відносин за наявності транскордонного та іноземного елемента. Разом із тим варто зазначити, що практика інтеграційного регулювання все частіше поширюється на відносини незалежно від наявності у них транскордонного чи іноземного елемента (наприклад, незалежно від цього елемента, регулювання у сфері захисту прав споживачів у рамках єдиного внутрішнього ринку ЄС поширюється на відносини всередині країни — члена ЄС). Але тим не менш такі відносини належать до інтеграційного права, оскільки їх регулювання здійснюється інтеграційною владною структурою. Прикладом загальної інтеграційної функції права може служити й транснаціональне право — ця правова система створилася за потреби інтегрувати існуючі *de facto* правила

та звичаї (зокрема, *lex mercatoria* [3]) заради приватних інтересів у міжнародному (транскордонному) торговельному обігу та існує незалежно від того, чи закріплені ці норми у національних законодавствах або у міждержавних угодах, а також незалежно від участі національних чи наднаціональних владних структур у регулюванні відносин, що пов'язані з міжнародною економічною інтеграцією.

Серед норм інтеграційного права варто розрізнити активну та пасивну частини — перша є власне інтеграційними нормами, що відображають механізм уніфікації, гармонізації чи координації, друга — це об'єкт інтеграції: правові норми, що інтегруються за допомогою зазначеного механізму. Як об'єкт інтеграції правові норми повинні мати «інтегративність», тобто відповідні властивості. За рівнем інтегративності вищий щабель завжди займали норми, що регулюють майнові відносини.

Говорячи про інтеграцію, потрібно визначити інтегративність національних правових систем. Це, на наш погляд, насамперед здатність системи до гармонізації, тобто здатність забезпечувати сполучність із моделями нових нормативних актів, що пропонуються наднаціональними інституціями в рамках їх компетенції. Інтегративність національної правової системи — це також спроможність повністю замінювати найбільш здатні до сполучності частини законодавства на запропоновані уніфікуючі нормативно-правові моделі. Для країни, що не є членом інтеграційного угруповання, інтегративність національної правової системи — це, крім зазначеного, здатність добровільно рецептувати не тільки моделі нових нормативних актів, а й частини вже сформованого права інтеграційного об'єднання. Для України відносно ЄС — це правове надбання (*acquis*) ЄС, тобто акти, норми та принципи права ЄС, уже розроблені, прийняті й тим самим призначені для «транспонування» на рівень держав — членів ЄС.

Це стосується, зокрема й передусім, правових норм і принципів, що регулюють економічну ринкову діяльність, оскільки ці норми та принципи за своєю природою належать до тих, що «не мають батьківщини», належать до, так би мовити, «універсального права» (іншим прикладом можуть слугувати норми податкового права). Отже, і більш динамічним є процес наближення до тих галузей у системі права ЄС, які регулюють економічні стосунки, зокрема, відносини в рамках внутрішнього ринку ЄС. Особливо це стосується «діагональних» відносин між державою та підприємцем-нерезидентом, оскільки бізнес потребує єдиних правил та підходів, можливості заявляти вимоги до іншої держави коротким шляхом, безпосередньо, без звернення до держави свого резидентства. Практика показала, що інструментами *lex mercatoria* та приватного міжнародного права більш-менш задовільно вирішується проблема «горизонтальних» відносин, але ці інструменти виявилися безсилими врегулювати «діагональні» відносини за участю владного суб'єкта. Між іншим, у сучасних умовах з'явилися та об'єктивно посилюються фіскальна, соціальна, екологічна та інші функції держави, а з ними і сектор «діагональних» відносин, у тому числі з транскордонним та іноземним елементом. В умовах наднаціонального інтеграційного регулювання зазначені відносини є здатними до уніфікації та гармонізації, а національні правові норми, що регулюють ці відносини, — інтегративними і у результаті — інтегровани-

ми. Наднаціональні інтеграційно-правові механізми стали засобом міжнародної конвергенції таких, наприклад, споконвічно «внутрішніх» та пов'язаних із публічним порядком галузей, як адміністративне та фінансове право, оскільки виявилися у цьому разі більш ефективними порівняно з традиційними міжнародно-правовими механізмами.

Передумовою правової інтеграції є певний стан правової системи. З одного боку, у кожній національній правовій системі існують особливості, що їх зумовлено державним суверенітетом. Але, з другого боку, існує багато спільного з іншими національними системами. Німецький експерт Ю. Фосс слушно називає це «рівнем конвергенції», наявність якого призводить до «натуральної» правової уніфікації, що відбувається «як би сама собою». До її передумов у Європі він включив континентальне європейське цивільне право, схожі системи побудови конституцій та економіки, а отже — уніфікацію у сфері договірної права, права власності, права господарських товариств, конкурентного права, оскільки ці норми впливають не стільки з історико-культурних особливостей окремих націй, скільки з потреб забезпечення функціонування економіки, закріплення міжнародного звичаєвого права в економічній сфері як джерела права, формування наукових переконань, спільних із фахівцями інших європейських країн [4]. Слід погодитись, що предметом інтеграційного регулювання можуть виступати й «горизонтальні» відносини, але характер інтегрованих норм при цьому відрізняється; в основному, це норми «м'якого права», коли владні наднаціональні структури виступають лише ініціатором їх створення. Ідеться, наприклад, про *Common Frame of Reference (CFR)* — зведення в рамках ЄС нормативних понять, принципів та моделей контрактного права, опрацьованих створеною Європейською комісією науковою групою [5].

Норми, що їх видають інтеграційні економічні об'єднання, а також треті країни, що добровільно імплементують норми цих об'єднань шляхом «апроксимації» (наближення) [6; 7], виступають активною частиною інтеграційного права. Це, так би мовити, специфічне, «чисте» інтеграційне право, яке є інституціональним та процедурно-процесуальним за змістом. Пасивною частиною виступають інтегративні норми матеріального права країн — членів інтеграційного об'єднання та зазначених третіх країн. Разом із цим варто відзначити, що в результаті дії «чистого» інтеграційного права може створюватися нове право. Це відбувається у тих випадках, коли застосовується метод уніфікації національного законодавства країн — членів інтеграційних об'єднань, але при цьому взірцем не виступають норми жодної країни — члена об'єднання, або «взірцеві» норми мають взагалі «світову новизну», тобто йдеться взагалі про заміну діючих норм новими.

Інтеграційне право може проявлятися на різних територіальних рівнях. Найбільш поширений рівень — регіональний, прикладом якого знов-таки служить ЄС, обмежений європейським континентом. Разом із цим інтеграційне право може діяти і як глобальне право, зокрема, право Світової організації торгівлі (далі — СОТ), особливо після приєднання до СОТ Росії. Практика єврорегіонів, у тому числі за участі країн, що не є членами ЄС (наприклад, єврорегіон «Нижній Дунай» за участі територій Румунії, України та Молдови), є проявом інтегра-

ційного права на місцевому (місцево-регіональному) рівні, де, зокрема, можуть застосовуватися загальні європейські економічні стандарти (зокрема, стандарти Ради Європи щодо можливих форм, що застосовуватимуться в рамках транс-кордонного співробітництва місцевих громад та влад [7]) та економіко-правові стандарти, що діють у єврорегіонах, створених територіями тільки країн ЄС.

Як окремі можна розглядати галузевий та функціональний рівні інтеграції. Цьому відповідають функціонально-галузеві об'єднання (приклади цьому — колишнє Європейське співтовариство вугілля і сталі [8] та Європейський економічний простір [9]), на відміну від багатогалузевих та багатфункціональних (ЄС на сучасному етапі розвитку). У будь-якому разі інтеграційні об'єднання не є в повному розумінні об'єднаннями держав, вони є об'єднаннями певних державних функцій, але не є універсальними, тобто не є державами, принаймні на високих щаблях інтеграції їх можна віднести лише до категорії «квазідержавних» утворень, у іншому випадку вони вже не будуть емітентами інтеграційного права у розумінні, що нами пропонується.

Важливим моментом є співвідношення інтеграційного та наднаціонального права, де перше відображає функцію, а друге — ієрархію влади. Схематично співвідношення може виглядати як відомі «кола Ейлера», тобто, коли обидва логічні елементи лише частково накладаються один на одного. Так, Рада Європи (далі — РЕ), затверджуючи свої стандарти у вигляді конвенцій, не має інтеграційної мети, але виступає як наднаціональна структура, особливо в тому, що стосується Європейського суду з прав людини — інституції, рішення якої підлягають обов'язковому виконанню країнами — членами РЕ, а також мають прецедентний характер у частині тлумачення норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. З другого боку, є інтеграційні структури, які не мають ознак наднаціональності, тобто не мають владних інститутів із повноваженнями, наданими за рахунок частини суверенітету країн-учасниць, наприклад, Співдружність Незалежних Держав. Поділяючи інтеграційне право на наднаціональне та не-наднаціональне (тобто, інтеграційне право на міжнародному та транснаціональному рівнях), варто зазначити, що саме поєднання інтеграції з наднаціональністю та створення «міжнародних інтеграційних об'єднань» дало поштовх створенню сучасного інтеграційного права як системної сукупності права наднаціональних інтеграційних об'єднань, інтегрованої частини національного права їх країн-членів та «адаптаційного» права третіх країн. Такий формат відповідає вищому шаблю розвитку інтеграційного регулювання. Разом із цим варто підкреслити різницю — право інтеграційного об'єднання поєднує компетенцію та функції, а національне право лише слідує за правом об'єднання.

Варто також розрізняти рівень інтегрованості за тими функціями держав — членів об'єднання, які входять до інтеграційного поля. Найбільш поширеним є інтеграція економічних функцій, але деякі об'єднання, насамперед ЄС, наразі інтегрували й інші функції — фіскальну, екологічну, соціальну тощо. Економічна інтеграція, у свою чергу (разом з її правовим супроводженням), має різні рівні глибини: зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, єдиний ринок, економічний та монетарний союз.

У масштабі правової мапи світу інтеграція частіше охоплює національні правові системи, але практика Європейського Союзу являє собою приклад конвергенції великих правових систем — континентального та «загального права». У цьому сенсі інтеграційне право проявляє якості «міжсистемності» та «надсистемності», у результаті, в його рамках втрачається сенс поділу у структурному аспекті на приватне та публічне право. Поряд із цим, варто відрізнити норми національних правових систем, що характерні інтегрованістю в іншому сенсі, вони можуть бути поєднанням різних великих правових систем, змішаними системами (наприклад, правова система України, що поєднує романо-германську систему з системою соціалістичного права). Але така інтегрованість не пов'язана з передачею частини суверенітету на наднаціональний рівень та не є категорією інтеграційного права. У інтеграційному праві залежно від механізмів інтеграції можна виділити договірну частину (конвенційне інтеграційне право) та частину автономну, тобто добровільну інтеграцію в односторонньому порядку.

Не менш важливою є диференціація за рівнем інтеграційної глибини. Першим прикладом може служити євроінтеграція за формулою «*integration not accession*» («інтеграція, але не вступ»). Ідеться про залучення до сфери ЄС «кола друзів» — країн — сусідів ЄС. Серед них диференційовано «середземноморських сусідів», які не мають перспективи членства в ЄС, та «східних сусідів» із числа колишніх європейських республік СРСР. На цьому рівні для сусідів максимум — це політична асоціація та економічна інтеграція у вигляді зони вільної торгівлі. Остання або передбачає загальний стандарт СОТ, або статус «поглибленої та всеосяжної», що зараз пропонується «східним сусідам» і включає класичні «свободи руху» та входження до внутрішнього ринку ЄС, тобто, фактично, статус економічного учасника ЄС без організаційного членства. Другим прикладом диференційованості щодо глибини євроінтеграції може служити так зване «просунуте співробітництво». Крім того, боргова криза у зоні євро сформувала бюджетно-монетарну диференціацію, яка веде до створення всередині ЄС ще одного — фінансового об'єднання із специфічним правовим статусом та власною регулюючою інституцією (так званим «фінансовим урядом»), що має право втручатися у питання національного бюджету країн — учасниць цього фінансового об'єднання [10].

Що стосується методів створення інтегрованих норм, то тут можна позначити три специфічних методи. Перший — це гармонізація, тобто надання нормам якості сполучності та конвергованості (певного рівня конвергентності) щодо норм законодавства іншої держави або норм наднаціонального «зразка». При цьому потрібно зберегти, принаймні не погіршити, рівень правової охорони та правового захисту, а також залишити діючими норми національного права у частині, що передбачає більш високий рівень при співставленні з гармонізаційним мінімумом. Гармонізація як така не спрямована на створення нового права, це тільки модифікація існуючих норм.

Якщо у якості зразка висунуто принципово нові норми чи нормативні структури (наприклад, регулювання діяльності «європейських» акціонерних товариств), має місце уніфікація. Уніфікація являє собою заміну національних норм, що різняться, які мають бути скасовані, єдиною нормою. Ця норма не обов'язково має

бути новою порівняно із скасованими. Так, на відміну від конкурентного права спільного ринку ЄС, яке являло собою раніше комплекс гармонізованих норм, встановлення правил конкуренції, потрібних для функціонування єдиного внутрішнього ринку ЄС, виступає вже як уніфікований комплекс та як нове право, ця сфера перейшла за Лісабонським договором до виключної компетенції ЄС (ст. 3 Договору про функціонування Європейського Союзу), а отже, має регулюватися уніфікуючими нормативними актами, зокрема регламентами.

Нарешті, метод координації оперує в інтеграційному процесі інструментами «м'якого» права (наприклад, регулювання діяльності середніх, малих та мікропідприємств у ЄС).

Крім зазначених специфічних, можна відзначити й певні інші методи, такі як метод негативної інтеграції через усунення відмінностей регулювання та метод позитивної інтеграції, тобто створення єдності, однаковості, одноманітності через запровадження нової наднаціональної норми права замість національних, що підлягають скасуванню.

Наднаціональне право виступає надбудовою над міжнародним правом, яка, проте, має принципи, що є відсутніми у праві міжнародному. Це стосується, насамперед, наднаціонального інтеграційного права на високих щаблях інтеграції (наприклад, принцип більшості при винесенні рішень інститутами ЄС у широкій інтегрованій сфері, «політиці внутрішнього ринку», а не принцип консенсусу і вето, який тут застосовується як виняток). Наднаціональне інтеграційне право ґрунтується на принципі самообмеження у компетенції, але це не є обмеженням державного суверенітету, скоріше навпаки, є проявом суверенітету, тобто права добровільно чинити на свій розсуд, у т. ч. денаціоналізувати частину суверенітету та підкорятися владі наднаціональної структури задля досягнення позитивного ефекту чи задля уникнення несприятливих явищ, зокрема, матеріальних втрат. Так, економію від зняття фізичних, технічних та фіскальних бар'єрів Єврокомісія оцінювала свого часу у 200 млрд єкю (так звана «вартість не-Європи») [11]. У сучасних умовах бюджетно-боргової кризи в євроні гасло «більше Європи», тобто поглиблення інтеграції, відображає мету — пожертвувати суверенітетом заради фінансового врятування. До того ж інтеграційне самообмеження є договірним та передбачає право повернути собі добровільно відданий суверенітет (його частину), подібно до денонсації інших міжнародних договорів, які, як правило, передбачають певні поступки у сфері суверенітету (наприклад, визнання Україною завірчих актів іноземних посадових осіб через приєднання до Гаазької конвенції про апостиль 1961 р. [12]).

Що стосується інтеграційних об'єднань як емітентів норм інтеграційного права, то серед них можна виділити легітимізовані, тобто такі, створення та існування яких підтримано народним волевиявленням. Їх легітимізація через передачу їм за рішенням парламентів або на референдумі країн-членів (чи кандидатів) частини національної державної легітимності (наприклад, через міждержавний установчий договір), та шляхом обрання населенням країн-членів на прямих виборах наддержавного парламенту (ЄС).

Право конкретного інтеграційного об'єднання формується двома способами. Є первинний спосіб, коли на початку існування об'єднання відбувається

конвергенція національних норм у нову єдність. В умовах ЄС цією єдністю стало «*acquis*», тобто право, що є наданим, набутим від інших суб'єктів права (але не від Бога як правотворця), проте таким чином воно отримало нову якість. Вторинний спосіб — це поширення «*acquis*», перенесення (транспонування) вже існуючих інтегрованих норм на неінтегрований правовий простір країн — членів об'єднання або третіх країн.

Інтеграційне право як правова система включає в себе такі складові як: інтеграційні акти та норми; інтеграційний правопорядок, який має, у свою чергу, складовими суб'єкти, правовідносини та гарантії; метод регулювання. Нарешті, з точки зору системи правових наук інтеграційне право є частиною порівняльного правознавства.

Оскільки наразі доступною до огляду реальною перспективою для України є запропонована Європейською комісією інтеграція до внутрішнього ринку ЄС без членства в ЄС, ми, відповідно, враховуємо цей контекст. Останній можна було б охарактеризувати, використовуючи термінологію європейських експертів щодо західноєвропейських країн, котрі не є членами ЄС, як «тіньове членство» в ЄС [13].

Прояви глобалізаційних процесів протягом останніх двох десятиліть в українській історії та євроцентрових процесів, що позначалися на всьому історичному шляху України, наразі переросли у повноцінні активні процеси. Однією з основних засад зовнішньої політики України є забезпечення інтеграції в європейський політичний, економічний та правовий простір із метою набуття членства в Європейському Союзі [14]. Сполучення об'єктивних, суб'єктивно-вольових та ситуативних чинників висунуло на перший план зовнішньополітичної стратегії України інтеграцію до ЄС як ключовий напрям (п. 1, розділ I [15]) і адаптацію законодавства України до законодавства ЄС як складову цієї стратегії. Паралельно процесу національного самовизначення права України наразі йде зустрічний процес його пристосування до умов глобального і європейського регіонального правопорядку, процес його інтернаціоналізації, універсалізації і «європеїзації».

Оскільки поки що, у реальній перспективі, йдеться про інтеграцію до внутрішнього ринку ЄС, слід врахувати застереження експертів, що єдиний внутрішній ринок ЄС — це не те, що досягається тільки законодавчим шляхом [16]. В Україні процес євроінтеграції потребує насамперед радикальних економічних структурних перетворень. Але, знов-таки, ці перетворення неможливі без скасування антиринкових правових норм, без прийняття нових і реалізації діючих норм, спрямованих на лібералізацію та оптимізацію економічних відносин товарного характеру.

В ідеалі, право має за своєю вторинною сутністю відбивати вже сформовані відносини, зокрема економічні. Однак, за певних умов воно, як відомо, відіграє прогностичну і, більш того, піонерну роль, випереджаючи реальний розвиток відносин. Стосовно інтеграції правової слід зазначити, що подібне випереджаюче «підтягування» суспільних відносин до рівня певного взірця за допомогою права має історичне коріння і не є для України новим явищем, бо вже здійснювалося в історичні часи польсько-литовського та австрійського домінування на територіях України та у петровський період часів Російської імперії.

Процес «європеїзації» права України, як наслідок євроінтеграції, є значною мірою й умовним. Оскільки радянське законодавство за кінцевим рахунком ґрунтувалося на європейській правовій моделі й ця модель успадкована законодавством незалежної України, ідеться не стільки про власне «європеїзацію», скільки, насамперед, про деєтатизацію та «десоветизацію» правового регулювання, про гарантоване обмеження втручання держави у регулювання суспільних відносин. Отже, йдеться про чітке обмеження владно-публічного компоненту правового регулювання, а у сфері економічних відносин товарного характеру — про дерегуляцію та лібералізацію з метою досягнення оптимального співвідношення між публічно-правовим та приватно-правовим методами регулювання. Такий підхід відповідав би доктринальним підходам, що склалися протягом формування внутрішнього ринку ЄС, коли «повний захист публічних цілей та інтересів (наприклад, громадської безпеки, моралі, здоров'я, технічної безпеки, довкілля, культури) без невиправданих обмежень економічних свобод, тобто встановлення чіткого балансу між дерегулюванням та регулюванням у цьому плані — залишається кінцевою метою законодавства у ринковій економіці» [17].

Європейська інтеграція — це питання пріоритетів. У тому числі для України. Економічним пріоритетом тут, звичайно, виступають найбільш платоспроможні ринки та ринки високих технологій, яким є внутрішній ринок ЄС. За правовим критерієм пріоритет має бути в «інтегративних» частинах права, тобто тих, що більше інших носять інтернаціональний, «космополітичний» характер, є «дружніми» до відносин із транскордонним та іноземним (у цьому випадку — європейським) елементом або взагалі запозичені з міжнародних та зарубіжних взірців: підприємницьке, інвестиційне, банківське, фондове, патентне, зовнішньоекономічне. Якщо головна економічна мета інтеграційного процесу — прагматична економічна ефективність, то головна правова мета — гарантування недискримінації іноземного елемента у правовідносинах, зокрема, у сфері транскордонних товарних майнових відносин, що забезпечує, відповідно, взаємну недискримінацію вітчизняних суб'єктів, товарів, послуг, інвестицій та інтелектуальної власності на ринку ЄС, тобто створює умови «невикривленої» конкуренції.

Якщо виходити з логіки «Європейської політики сусідства» [18], концепції Єврокомісії «Східне партнерство» [19], «Порядку денного асоціації ЄС-Україна» [20] та, звичайно, поки що діючої базової Угоди про партнерство та співробітництво з ЄС 1994 р. (далі — УПС) [21], динаміка європейської інтеграції диктує потребу добровільного, ініціативного освоєння нового, інтеграційного інструменту у правових відносинах. Подібні заходи Україна вже продемонструвала, прийнявши три пакети «СОТівських» законів заради свого добровільного прагнення вступити до Світової організації торгівлі [22].

Першочерговим завданням правового регулювання у країнах, що прагнуть перейти від рівня міжнародного співробітництва з ЄС до рівня європейської інтеграції, зокрема, в Україні, є усунення правовими засобами фізичних, технічних та фіскальних бар'єрів, забезпечення права вільного руху осіб, капіталів, товарів та послуг, що йменується у ЄС як «чотири свободи» (або п'ять «свобод», якщо розглядати як окрему свободу платежів, або навіть шість, якщо, як пропонується, додати свободу вільного руху знань, у т. ч. стосовно об'єктів права

інтелектуальної власності). При цьому йдеться про пріоритетне регулювання «діагональних» відносин між приватною особою та представниками влади, у т. ч. у сферах, зазначених у ст. 51 УПС та у Загальнодержавній програмі адаптації законодавства [2].

Практика показує, що саме характер та рівень державного нормування, ступінь державного втручання у приватну економічну діяльність є суттєвим чинником в економічних відносинах України з іншим світом, а відтак, і в інтеграційних процесах. Активне, «авангардне» використання засобів інтеграційного регулювання щодо регламентації «діагональних» відносин може послужити швидшому доступу України до внутрішнього ринку ЄС. Ефективним інструментом тут має бути, зокрема, створення механізму захисту інтересів приватних осіб, як резидентів, так і нерезидентів України, через судову систему ЄС та механізму прямої дії актів ЄС щодо індивідуальних прав, що підлягають судовому захисту [23], зокрема, щодо прав резидентів України у тій частині, яка охоплюється, принаймні, «обмеженою інтеграцією» України до ЄС, незалежно від перспектив повноформатної організаційної участі.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union* // Official Journal of the European Union. — 2008. — С 115. — Р. 1–388.
2. Закон України від 18 березня 2004 р. «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 29. — Ст. 367.
3. *ORGALIME SE 94*. Общие условия поставки и монтажа механической и родственной электронной продукции. — Брюссель, сентябрь 1994 года [Окремий відтиск].
4. *Фосс Ю.* Процессы гармонизации права // Колізії у законодавстві України: проблеми теорії і практики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. — К. : Генеза, 1996. — С. 70–71.
5. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline Edition.* Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). — Sellier. European Law Publishers, 2009.
6. *Угода* про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та державами-членами. Повний текст Угоди, підписаної між Європейським Союзом та Україною в Люксембурзі 16 червня 1994 р. // Офіційний вісник України. — 2006. — № 24. — Ст. 1794.
7. *Європейська* Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. — Рада Європи. — Українська правнича фундація (б.р.). — 33 с.
8. *Treaty Establishing the European Coal and Steel Community Basic Community Laws* / ed. by Bernard Rudden and Derric Wyatt. — Oxford : Clarendon Press, 1993. — Р. 9–23.
9. *Agreement on the European Economic Area* [Електронний ресурс] // Офіційний сайт «ЕФТА». — Режим доступу : <http://secretariat.efta.int/WEB/European Economic Area/EEAAgreement/EEAAgreement/>

10. *Council Directive 2001/85/EU of 8 November 2001 on requirements for budgetary frameworks of the Member States // Official Journal of the European Union. — 2001. — L 306. — P. 410.*
11. *Folsom R. H. European Union Law. — St. Paul, Minn : West Publishing Co., 1995. — P. 27.*
12. *Конвенция, отменяющая требования легализации иностранных официальных документов, 1961 г. // Международное частное право (Действующие нормативные акты). — М. : Триада ЛТд, 1997. — С. 410–414.*
13. *Evans A. Voluntary Harmonisation in Integration between the European Community and Eastern Europe // European Law Review. — June. — 1997. — Vol. 22. — № 3. — P. 205.*
14. *Закон України від 1 липня 2010 р. № 2411-VI «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» // Офіційний вісник України. — 2010. — № 55. — Ст. 1840.*
15. *Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу, затверджена Указом Президента України від 11 червня 1998 р. № 615/98 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 24. — Ст. 870.*
16. *McGee A. The single Market in insurance — Breaking down the barriers // European Business Law. — Aldershot, 1996. — P. 241.*
17. *Muller-Graff P.-C. Eastern Central Europe and the European Communities: Legal adaptation to the market economy of the European Communities. General Report. // East Central European States and the European Communities: Legal adaptation to the market economy. — Baden-Baden : Nomos Verlagsgesellschaft, 1993 (ECSA Series Vol. 2). — P. 26.*
18. *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament «Wider Europe — Neighbourhood: A New Framework for relations with our Eastern and Southern Neighbours». — Brussels, 11.3.2003. — COM (2003) 104 final, 11.3.2003; Commission of the European Communities. Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy. Strategy Paper. COM(2004) 373; Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on strengthening the European Neighbourhood Policy, Brussels, 4 December 2006 / Strengthening the European Neighbourhood Policy; Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions «Global Europe: a stronger partnership to deliver market access for European exporters». — Brussels. — COM /2007/final, 18 April 2007 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського Союзу. — Режим доступу : <http://europa.eu>*
19. *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Eastern Partnership. — Brussels, 3 December 2008. — COM (2008) 823/4 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського Союзу. — Режим доступу : <http://europa.eu>*
20. *Provisional EU-Ukraine Association Agenda / EU-Ukraine Cooperation Council Thirteenth Meeting, Luxemburg, 16 June 2009 // EU Press Release. 11051/09 (Presse 180) [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського Союзу. — Режим доступу : <http://europa.eu>*
21. *Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та державами — членами. Повний текст Угоди, підписаної між Європейським Союзом та Україною в Люксембурзі 16 червня 1994 р. // Офіційний вісник України. — 2006. — № 24. — Ст. 1794.*
22. *Интеграционное право // Введение в украинское право / под общ. ред. С. В. Кивалова, Ю. Н. Оборотова. — 2-е изд., перераб. и доп. — О. : Юридична література, 2009. — С. 628–644.*

23. *Дело № 26/62 НВ* Всеобщая транспортная и экспедиторская компания «Ван Генд энд Лоос» против администрации внутренних доходов Нидерландов. Решение Суда ЕС от 5 февраля 1963 г. // Суд Европейских Сообществ. Избранные решения / отв. ред. Л. М. Энтин. — М. : НОРМА, 2001. — С. 1–10.

Вишняков О. К. Інтеграційне право як інструмент «європеїзації» України: структура та зміст

Анотація. У статті відображено поняття та ознаки інтеграційного права. Інтеграційне правове регулювання економічних відносин в Україні відкриває перспективу набуття нею особливого правового статусу учасника внутрішнього ринку ЄС, тобто економічного учасника ЄС незалежно від перспектив повноформатної організаційної участі.

Ключові слова: правова система, правове регулювання, інтеграція, право Європейського Союзу, інтеграційне право.

Вишняков А. К. Интеграционное право как инструмент «европеизации» Украины: структура и содержание

Аннотация. В статье отражены понятие и признаки интеграционного права. Интеграционное правовое регулирование экономических отношений в Украине открывает перспективу приобретения ею особого правового статуса участника внутреннего рынка ЕС, т. е. экономического участника ЕС независимо от перспектив полноформатного организационного участия.

Ключевые слова: правовая система, правовое регулирование, интеграция, право Европейского Союза, интеграционное право.

Vyshniakov O. Integration Law as an Instrument of «Europeanization» of Ukraine: Structure and Meaning

Annotation. A concept and signs of integration law are described in the article. The integration legal regulation of economic relations in Ukraine opens the prospect of acquisition by Ukraine the special legal status of EU Internal Market participant, id est economic participant of the EU regardless of prospects of full organizational participating.

Key words: legal system, legal regulation, integration, European Union Law, integration law.